

»Jag är inte snabb och har aldrig varit intresserad av ekonominyheter.«

Amerikanske journalisten Joshua Pragers specialitet är att gräva fram hemligheter ur historien och i sparsam ton teckna de enskilda öden som burit dem.

Med hjälp av ett 30 år gammalt brev avslöjade han att Raoul Wallenbergs mor och styvfar tog sina liv efter decennier av tröstlös kamp för att finna sin son.

Historiegrävare på jakt efter nya sanningar

Av KATRIN KASSTRÖM katrin.kasstrom@mm.ped.su.se

MOSKVA 26 SEPTEMBER 2007. Ryska säkerhetstjänsten håller en presskonferens i sitt högkvarter. Chefen Nikolaj Patrusjev överlämnar dokument rörande den svenske diplomaten Raoul Wallenbergs öde. Mottagare är ryska chefsrabbin Berl Lazar. Nyhetsbyrån AP rapporterar och SVT Rapports morgonsändningar gör följande dag ett inslag om händelsen.

Få vet att det är påtryckningar från en amerikansk journalist från Wall Street Journal som ligger bakom överlämnandet av dokumenten. Men Joshua Prager själv följer presskonferensen med måttligt intresse. Han har under en resa till Moskva några veckor tidigare fått höra att hans arbete varit förgäves. Dokumenten kommer inte att innehålla någon ny information. Ryska staten håller fast vid sin tidigare officiella version om vad som hänt Raoul Wallenberg.

I nära nio månader har Joshua Prager arbetat med att kartlägga Raoul Wallenbergs liv ur alla aspekter. Tidigt föds tanken att försöka få ut nya dokument ur de ryska arkiven genom att hitta en person med goda relationer till president Putin. I Berl Lazar finner han vad han söker. Likt en Cyrano de Bergerac har han viskat i rabbins öra vad han ska säga och hur han ska gå till väga.

– Jag visste att chanserna att få ut ny information var små, men jag ville ändå försöka. Samtidigt så gjorde jag research som hade med andra delar av Raoul Wallenbergs liv att göra. Jag var säker på att jag någonstans skulle hitta information som aldrig tidigare offentliggjorts, säger Joshua Prager.

MOSKVARESANS SISTA DAG går Joshua Prager i Guy von Dardels fotspår. Han går tillsammans med Guys döttrar Marie Dupuy och Louise von Dardel. Det är en sorglig tillbakablick. Raoul Wallenbergs halvbror ägnade sitt liv åt att förgäves söka efter Raoul, och de ständiga nederlagen gjorde honom både bitter och paranoid. 88 år gammal och sängliggande vägrar han sedan flera år tillbaka att tala om sin bror. När Joshua Prager tillsammans med döttrarna sitter på det fashionabla café Pusjkin kan inte Marie Dupuy hålla tillbaka tårarna. Medan Louise von Dardel tröstar henne går det upp för Joshua Prager hur ensamma familjen varit i sitt sökande.

– Ingen har stöttat dem. Inte svenska regeringen, inte den judiska församlingen, inte ryssarna, inte den inflytelserika Wallenbergfamiljen. Ingen.

På morgontimmarna skriver Joshua Prager ett mejl till sin redaktör. Han tar upp misslyckandet med att få fram nya dokument men också tankarna på att fokusera artikeln på familjen. Han vet att det kommer att innebära ytterligare ett års arbete. Dagen därpå flyger han till Wien för att träffa Raouls systerdotter Nane och hennes make Kofi Annan. Redaktören ger klartecken.

Joshua Prager växer upp i ett traditionellt judiskt hem. Redan som ung är han fascinerad av Raoul Wallenbergs öde. Som nittonåring råkar han ut för en svår bussolycka som gör honom delvis förlamad. Efter musikstudier vid Columbia universitetet får han ett stipendium

som gör det möjligt att åka till Israel och praktisera som journalist. Stipendiet bär Raoul Wallenbergs namn. Joshua Prager lovar sig själv att han en dag ska skriva något om Raoul Wallenbergs öde. Tillbaka i New York söker han alla journalistjobb han kan hitta. Stödd på en käpp, som han efter rehabilitering tar sig fram med, går han runt och lämnar sin cv till tidningar, radio- och tv-stationer. Det enda jobb han får är att svara i telefon på Wall Street Journal.

– I mina uppgifter ingick att hålla reda på vem som skulle skriva vad i morgondagens tidning. I en av sektionerna fanns en liten fristående kolumn, kallad »the orphan« eftersom den kunde handla om vad som helst som inte var knutet till ekonomi. Jag älskade de där små kolumnerna och upptäckte att det sällan var någon som ville skriva dem. Jag beslöt mig för att försöka skriva en själv.

JOSHUA PRAGER SKRIVER en text om de mycket populära dansare som städar baseballplanen under New York Yankees basebal-lags matcher samtidigt som de dansar. Det visar sig att dansarna är förbjudna att söka andra jobb i underhållningsbranschen så länge de arbetar för Yankees. Efter att ha kämpat med textens 300 ord under en månads tid vågar han sig fram till en av de yngsta »minst skrämmande« medarbetarna för att fråga om hennes åsikt. Men reportern tycker att artikelidén är dålig. Joshua Prager blir jättebesviken.

– Men sedan väntade jag till en dag när hon inte var där och gick fram till en annan av de yngre reporterna som inte heller såg så farlig ut. Och hon tyckte att det var en bra idé. Hon tog mig på allvar och hon hjälpte mig med språket i texten.

När artikeln till slut publiceras blir den citerad i tv-nyheterna i en av Amerikas största kanaler, ABC.

Joshua Prager börjar skriva fler och fler »orphans« vid sidan om sekreterarsysslorna. Till slut får han ett jobb som reporter på tidningen.

– Men jag är inte snabb och har aldrig varit intresserad av ekonominyheter. Det som var bra med jobbet var att jag lärde mig att skriva. Det jag älskade med Wall Street Journal var tidningens långa berättande artiklar som inte hade något med ekonomi att göra.

På kvällar och helger gör han research för en annan artikel. Om en barnboksförfattarinna som sades ha testamenterat rättigheterna till sin bästsäljande bok till en grannpojke.

– Min hela karriär förändrades med den artikeln. Ingen visste varför hon testamenterat rättigheterna till grannpojken och ingen visste vart han befann sig. Men jag hittade honom.

ARTIKELN BLIR NOMINERAD till Pulitzerpriset och Joshua Prager får ett jobberbjudande från en konkurrent. Helt plötsligt sitter den före detta sekreteraren uppe på kontoret hos Daniel Hertzberg, en av de högsta cheferna på Wall Street Journal, och förhandlar om ett nytt jobb. Chefen erbjuder Joshua Prager att skriva berättande reportage för tidningens förstasida och frågar inom vilket område han vill specialisera sig.

– Om det är något jag inte är bra på så är det att bevaka ett speciellt område. Så jag bad att få slippa fokusera på något specifikt utan istället följa mina egna idéer. Och han sa ok. Jag nästan skuttade ut ur kontoret, jag var 29 år och hade fått mitt drömjobb.

Fyra månader senare publiceras Joshua Pragers text som rejält förändrar bilden av ett av USA:s mest välkända sportögonblick. Sporthändelsen från 1951 när Bobby Thomson i baseballaget Giants slår en »home run« och laget vinner över segertippade Brooklyn Dodgers. En händelse som finns bevarat som frimärke. Över en natt fick Bobby Thomson hjältestatus medan Dodgers kastare, Ralph Branca, fick bära hundhuvudet. 50 år efter händelsen avslöjar Joshua Prager att Giants fuskat. Bobby Thomson hade genom ett snillrikt spionarrangemang i förväg fått veta vilken sorts kast Ralph Branca skulle göra.

Joshua Prager blir erbjuden ett bokkontrakt och tar ledigt för att skriva en bok om sporthändelsen, men på sin semester snubblar han över ännu en historisk hemlighet att ta sig an. I en bok om tidigare Pulitzerprisvinnare, hittar han en bild från 1979 på en massavrättning i Iran. Fotografen är okänd. Den enda anonyma pristagaren i Pulitzerprisets nittioåriga historia. Det tar Joshua Prager drygt två år, men till slut sitter han i ett vardagsrum i Teheran hemma hos fotografen Jahangir Razmi. Fotografen lägger fram en aldrig tidigare

visad bildserie över avrättningen. I mitten finns den prisade bilden. I december 2006 får Jahangir Razmi ta emot sitt pris vid en ceremoni i New York.

På sex år har Joshua Prager nu skrivit fyra texter. Samtliga har nominerats av tidningen till Pulitzerpriset. Med tidningens förtroende i ryggen känner han att det är dags att ta sig an Raoul Wallenbergfallet.

– Det finns en sak som förenar alla historier jag skrivit. De kombinerar en privat händelse med ett offentligt ögonblick. Många tror att det är svårt att gräva kring gamla historier som redan är väl utforskade, men jag tycker att det är lättare. Ju mer tid som gått desto lättare är det för en person att berätta något som de hållit inom sig.

Joshua Prager har två kvaliteter som lönat sig i hans jobb. Han är bra på att få människor att öppna sig. Och han ger aldrig upp om han har bestämt sig för att ta reda på något. Han säger själv att han är besatt av research och driver sina intervjupersoner till vansinne med alla frågor. Han vill veta hur det smakade, luktade och kändes.

– En text ska läsas som en roman, den ska vara väldigt detaljerad, men allt måste baseras på fakta. När jag börjar med en ny historia så vet ingen av huvudpersonerna hur uppslukande det kommer att bli, hur många gånger jag kommer att tala med dem. När jag första gången pratade med Raoul Wallenbergs syster Nina så tänkte jag för mig själv: ok, nu kör vi. Och jag visste att jag skulle hålla på mellan ett och två år.

DET ÄR NÄR Joshua Prager träffar Nina Lagergren i hennes hem i Sverige under våren 2007 som hon nämner att hennes föräldrar förde dagbok. Dagboken finns förvarad i riksarkivet, både föräldrarna och Nina Lagergren har gjort försök att få den publicerad men utan resultat. Men det är inte förrän ett halvår senare som Joshua Prager läser dagboken. Han går igenom varje sida i boken med hjälp av en översättare. Dagboken är förd över nära ett kvarts sekel, mellan 1952 och 1978.

– Jag tyckte att det var märkligt att ingen hade publicerat deras historia tidigare. På varje sida finns namn på framstående personer;

statsministrar, ambassadörer, skådespelare som Ingrid Bergman och FN:s generalsekreterare Dag Hammarsköld, som föräldrarna försökt engagera. Det blir tydligt hur den svenska regeringen och andra personer nonchalerade dem.

Joshua Prager gör flera resor till sex länder, läser böcker och dokument. Han gör också en mängd intervjuer. Med familjemedlemmar, researchers, myndighetspersoner, barndomskamrater, gamla flickvänner och de sex arbetskamrater från Ungern som fortfarande är i livet. Han frågar också ut människor Raoul Wallenberg räddat, som den amerikanska kongressmannen Tom Lantos och den israeliska ministern Tomy Lapid. Tillbaka i New York söker han en svensktalande assistent. Fulbright-stipendiaten Mattias Hessérus anmäler sig. Det är han som tipsar om Sigtunastiftelsens pressarkiv. Joshua Prager beställer de 1200 pressklipp från 1945 och framåt som handlar om Raoul Wallenberg. Tillsammans med Mattias Hessérus går han igenom alla klipp.

– Det var intressant att följa hur opinionen ändrades under tidens gång. Det gick också att följa familjens utveckling genom artiklarna.

MEN DET ÄR i halvbrodern Guy von Dardels samlade arkiv i Marie Dupuys hem i Versailles som han hittar Raoul Wallenbergs familjs hemlighet. Under fem dagar går Joshua Prager igenom hela arkivet med hjälp av Guys fru och döttrar som arbetar i skift för att hjälpa till med översättningen. I det nära 50 000 sidor stora arkivet fördelat över 75 lådor finner Joshua Prager ett brev från styvfadern till en doktor Hummel. I brevet tackar Fredrik von Dardel för hjälpen för de receptbelagda läkemedlen. Läkemedlen som ska hjälpa honom och hustrun Maj att ta sina liv. Joshua Prager har upptäckt den absoluta bottenpunkten i familjens historia. Bottenpunkten som också blir kärnan i tidningsartikeln.

Hösten 2008 är texten om Raoul Wallenbergs familj klar. Under året har Rupert Murdochs tidningsimperium News Corp. köpt Wall Street Journal. Och sakta har kraven höjts på de anställda. De ska prestera fler och kortare nyheter. Berättande och analys får stå

»En text ska läsas som en roman, den ska vara väldigt detaljerad, men allt måste baseras på fakta.«

tillbaka för senaste nytt. När Joshua Prager lämnar sin artikel är dessutom börskraschen ett faktum. Under hösten tvingas han byta redaktör flera gånger och får flera krav på att korta ner texten. När den väl publiceras ett halvår senare återstår bara en tredjedel av dess ursprungslängd.

– Det var en stor sorg för mig att texten blev så nedkortad mot vad som var bestämt från början. Och jag fick höra att samtidigt som några redaktörer diskuterade att nominera texten till Pulitzerpriset så ville andra se mig avskedad.

DEN 3 APRIL 2009 får kollegerna på Wall Street Journal ett mejl. Joshua Prager tackar för sig.

– På Wall Street Journal har jag lärt mig allt jag kan om journalistik, jag älskar tidningen, men vi passar inte längre ihop. Just nu kämpar de flesta medier med att hitta lönsamhet, men jag tror att det alltid kommer att finnas behov av den här typen av längre grävande texter. Kanske behöver den finna andra publiceringsvägar och andra sätt att finansieras på. Kanske måste vi bara vänta tills läsarna inser att de saknar den här typen av material i tidningen. ■

Fotnot: Joshua Prager tillbringar hösten med att skriva en bok om sin väg tillbaka efter att ha varit förlamad. Nästa år spenderar han som en av Harvard universitetets Niemanstipendiater.

JOSHUA PRAGERS BÄSTA TIPS:

- Var inte rädd att ta i tu med en händelse av stora proportioner. Om många år har passerat är människor som burit på hemligheter mer benägna att lätta sina hjärtan.
- Det är bra för en historia ifall en av karaktärerna är en sak och inte en person. I mina texter har det rört sig om en barnbok, en basebollmatch, ett foto, en dagbok.
- Turordningen på dina intervjuer är väldigt viktig, så planera noga i förväg vilka du ska börja med. När du har ringt till en person så talar den med någon annan och så vidare. Vanligtvis inleder jag med karaktärerna som finns i periferin av historien, och inte de centrala figurerna.

På Joshua Pragers hemsida (www.joshuaprager.com) finns flera av hans historiska grävjobb, inklusive det om Wallenberg, för läsning.